

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Vztahy mezi žáky na základní škole

Bakalářská práce

Autor: Adéla Kalenská
Studijní program: B7507 - Specializace v pedagogice
Studijní obory: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Základy techniky se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.
Místo odevzdání: Hradec Králové
Rok odevzdání: 2016

Zadání bakalářské práce

Autor:	Adéla Kalenská
Studium:	P131475
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání, Základy techniky se zaměřením na vzdělávání
Název bakalářské práce:	Vztahy mezi žáky na základní škole
Název bakalářské práce AJ:	Pupils' Relations at Primary School

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce pojednává o vztazích mezi žáky na první stupni základní školy. V teoretické části se zaměřuje na skupinovou dynamiku ve třídě. Sleduje vliv učitele na žákovskou skupinu a další faktory ovlivňující vztahy mezi spolužáky. Výzkumná část bude provedena formou zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů, tedy kvalitativním přístupem. Cílem výzkumu bude sledování skupinové dynamiky, rozvrstvení žákovské skupiny a komunikačních prostředků, které slouží k vyjadřování kvality jednotlivých vztahů mezi žáky.

PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. 1. až 8. třída "Žák v měnících se podmínkách současné školy". Pražská skupina školní etnografie [online]. [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <http://userweb.pedf.cuni.cz/kpsp/psse/index.php?p=1.az-8.trida> PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, 554 s. ISBN 80-246-0924-X. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X. ŠEĐOVÁ, Klára, Roman ŠVAŘÍČEK a Zuzana ŠALAMOUNOVÁ. Komunikace ve školní třídě. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 293 s. ISBN 978-802-6200-857. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0. VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-802-4621-531. VÝROST, Jozef. Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd. Editor Ivan Slaměník. Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4714-288.

Garantující pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Oponent: PhDr. Eva Švarcová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 11.2.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením Mgr. Markéty Levínské, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité zdroje.

V Hradci Králové, dne 22. 6. 2016

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Markétě Levínské, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a cenné rady při zpracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat pedagogickým pracovníkům na základní škole, kde byla uskutečněna výzkumná část.

Anotace

KALENSKÁ, Adéla. *Vztahy mezi žáky na základní škole*. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. Vedoucí práce Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Bakalářská práce pojednává o vztazích mezi žáky na prvním stupni základní školy. V teoretické části se zaměřuje na skupinovou dynamiku ve třídě. Sleduje vliv učitele na žákovskou skupinu a další faktory ovlivňující vztahy mezi spolužáky. Výzkumná část bude provedena formou zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů, tedy kvalitativním přístupem. Cílem výzkumu bude sledování skupinové dynamiky, rozvrstvení žákovské skupiny a komunikačních prostředků, které slouží k vyjadřování kvality jednotlivých vztahů mezi žáky.

Klíčová slova: žák, sociální skupina, školní třída

Annotation

KALENSKÁ, Adéla. *Pupils' Relations at Primary School*. Hradec Králové, 2016. Bachelor thesis. Faculty of Education, University of Hradec Králové. Supervisor Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

The bachelor thesis discusses the pupils' relationships at primary school. The theoretical part is focused on group dynamics in the class. It explores the influence of teachers on pupils' group and other factors influencing relationships between pupils. The research part will be performed in the form of participating observation and interviews, which means a qualitative approach. Aim of the research is monitoring of group dynamics, stratification of groups of pupils and means of communication that are used to express the quality of individual relationships between pupils.

Keywords: pupil, social group, school class

Obsah

ÚVOD	9
1 TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1 STŘEDNÍ ŠKOLNÍ VĚK	10
1.1.1 Tělesný a pohybový vývoj.....	11
1.1.2 Kognitivní vývoj.....	11
1.1.3 Emoční vývoj.....	11
1.2 SOCIÁLNÍ SKUPINA.....	12
1.2.1 Skupina malá	12
1.2.2 Skupina primární	12
1.2.3 Skupina formální	13
1.2.4 Skupina in-group	13
1.3 SOCIÁLNÍ INTERAKCE	13
1.4 DEFINOVÁNÍ POJMU SOCIÁLNÍ POZICE	14
1.4.1 Dělení sociální pozic	14
1.5 DEFINOVÁNÍ POJMU SOCIÁLNÍ ROLE	15
1.5.1 Role školáka	15
1.5.2 Role žáka	16
1.5.3 Role spolužáka.....	16
1.6 ŠKOLNÍ TŘÍDA	17
1.6.1 Žák v procesu socializace	17
1.6.2 Interakce mezi žákem a třídou.....	18
1.6.3 Vliv učitele na vztahy mezi žáky.....	18
1.6.4 Komunikace ve školní třídě.....	19
1.6.5 Kamarádění.....	20
1.6.6 Žalování	20
1.6.7 Dívčí a chlapecké skupinky	20
2 METODOLOGIE	21
2.1 Definice cíle	21
2.2 Celkový popis metody.....	21
2.3 Primární popis pobytu ve třídě a škole.....	22
2.4 Získávání dat v průběhu výzkumu	22
2.4.1 Zúčastněné pozorování a vedení terénních zápisků	23
2.4.3 Polostrukturované rozhovory	24

3	PRAKTICKÁ ČÁST	25
3.1	Cíl praktické části.....	25
3.2	Charakteristický popis pozorované třídy	25
3.3	Uspořádání školní třídy	25
3.4	Charakteristika jednotlivých žáků.....	26
3.4.1	Dívky	26
3.4.2	Chlapci.....	27
3.5	Žáci jako celek	30
3.6	Skupinky žáků čtvrté třídy	30
3.7	Analýza rozhovorů	32
4	DISKUSE.....	36
5	ZÁVĚR	38
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	39

ÚVOD

Každý jedinec na tomto světě je po narození součástí společnosti, ve které má určitou sociální pozici, v jejímž důsledku hraje určitou roli. Sociální pozice a role se jeví důležitými pro fungování určité skupiny, jsou spjaty s dynamikou.

Člověk během své životní cesty je členem důležité skupiny, a sice školní třídy. „*Třída je specifická skupina vytvářející svébytný prostor pro socializaci*“ (Šolc, 2011, s. 25). Školní třída je jedna z mnoha malých sociálních skupin, která každodenně působí na žáka. Slouží žákům jako příprava začlenění se do společnosti. Nejen, že si osvojují znalosti, učí se také dovednostem a mj. jsou součástí situací, při kterých získávají různé postoje. Do popředí se řadí také žákově pochopení sobě samému. V této práci jsou vyznačeny vztahy mezi žáky konkrétní třídy, jak fungují v praxi. Někdy se perfektně shodují s literaturou, avšak jindy zase nikoli. Ve školní třídě se klima, atmosféra či prostředí neustále vyvíjí a mění. Lze tedy pozorovat mnoho faktorů. Klima školní třídy tvoří bezpochyby žáci, učitelé a ostatní pedagogičtí pracovníci. Kromě vztahů mezi učitelem a žákem, jsou dosti pozorovatelné také vztahy mezi žáky navzájem, které se považují za velice podstatné pro konání učitelské profese. Co se týká otázky budoucnosti, pro efektivní vzdělávání žáků je nesmírně důležité příjemné prostřední a výborné klima školní třídy.

V druhé části bakalářské práce je metodologie prováděného výzkumu, která spojuje část teoretickou s částí praktickou. Podrobně popisuje způsob realizace výzkumné části, detailně vystihuje celkový průběh výzkumu. Následuje praktická část, kde nechybí charakteristika zkoumané třídy a důkladný popis všech členů třídy. Díky výzkumnému šetření jsem schopna vnímat vztahy, objevující se v kolektivu; pozorovat komunikační prostředky, které bezpochyby dodávají kvalitu jednotlivých vztahů mezi žáky a pracovat s nimi určitým způsobem pro dosažení cíle.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 STŘEDNÍ ŠKOLNÍ VĚK

Charakterizované období začíná nástupem do školy, což lze považovat za důležitou etapu v životě. Školní věk lze dle Vágnerové (2005) diferencovat na tři dílčí fáze: **raný školní věk**, který je vymezen od nástupu do školy (od 6-7 let do 8-9 let); **střední školní věk**, do něhož lze zahrnout třetí, čtvrtou a pátou třídu (od 8-9 let do 11-12 let) a **starší školní věk**, neboli období dítěte na druhém stupni základní školy (od 11-12 let přibližně do 15 let). Dítě se stává školákem, tedy získává novou roli. Škola ovlivňuje následný rozvoj osobnosti dítěte. Dítě prochází mnoha vývojovými změnami, které mají napomáhat pro úspěšné zvládnutí školních požadavků. Vymezuje tuto životní etapu jako „základ školní zralosti či připravenosti“ (Vágnerová, 2005, s. 237). Helus (2007) ve své knize hovoří tím, že škola „organizuje své působení na žáky systematicky ...“ v souvislosti odlišení od ostatních socializačních činitelů (Helus, 2007, s. 186). V mnoha literaturách je uvedeno několik různých dělení školního věku. Pro propojení teoretické části s praktickou je zde více specifikována fáze středního školního věku, poněvadž touto fází pochází žáci čtvrté třídy. Střední školní věk bývá označován jako **fáze citové vyrovnanosti**. Dítě se plynule rozvíjí a připravuje na následující změny, musí se soustředit. Někdy se tato fáze označuje za období pohody a klidu (Vágnerová, 2005). *Ve skupině stejně starých dětí existují vztahy podobných oboustranných očekávání v chování jednotlivců bez zkreslení výchovných postojů dospělými* (Prokop, 2001, s. 55).

Čtvrtá třída patří bezpochyby do období mladšího školního věku. Dle Langmeiera a Krejčířové (1998) je mladší školní věk období lidského života, které probíhá zpravidla od 6 – 7 let do 11 až 12 let, označují ho za období věku **střízlivého realismu**. Především je období charakteristické tím, že „*dítě chce věci prozkoumat, a to skutečnou, reálnou činností*“ (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 116).

V předškolním věku byl podle nich prostředek pro poznávání světa hra. V tomto věku se z hry přechází na skutečnou práci. Nicméně hra je ve školním období také nezbytná, tudíž nepřestává být prostředkem pro zdravý vývoj. Mění se však charakter her. Dítě přestupuje z jednoduchých her (hod kostkou) na složitější (dáma). V neposlední řadě je nutno poznamenat, že v tomto věku (kolem deseti let) se tvoří stálejší vztahy přátelství.

Třída se začíná vnitřně diferencovat, buduje se specifická struktura, která žáky člení dle různých faktorů (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Ve čtvrté třídě začínají být evidentní rozdíly mezi dívkami a chlapci. V tomto věku děti rády sledují dětské pořady, čtou knihy a časopisy dle svého osobního zaměření. Doubek (2005) podotýká, že čtou pouze ti žáci, které to baví a kteří jsou doma k tomu vedeni. Kluci dávají přednost biologii, geologii či různým encyklopediím; u dívek převažuje dětská literatura a fantazie, někdy však i dívčí romány. Žáci se hodně věnují svým koníčkům – kluci jako vynálezci, chovatelé, sběratelé a sportovci, u kterých převažují hry s góly. Dívky jsou součástí několika kroužků (např. kreslení). Doba nošení hraček zcela neustoupila, děti nosí do školy např. lego, maskota atp. (Doubek, 2005).

1.1.1 Tělesný a pohybový vývoj

V tomto období je růst těla značně urychlený, až kolem osmého roku se zpomaluje. Charakteristické pro toto období je osifikace kostry, prodlužování končetin, zlepšování hrubé a jemné motoriky, zvýšení svalové síly a bystřejší pohyb. Žák čtvrté třídy patří do období nejlepšího zdraví a vysoké tělesné výkonnosti (Langmeier, Krejčířová, 1998).

1.1.2 Kognitivní vývoj

Dítě je schopno chápat vztahy mezi odlišnými ději, avšak v důsledku své vlastní činnosti. Při setkávání se s věcmi v okolí mají příležitost vše poznat a vyzkoušet (Langmeier, Krejčířová, 1998). Zpočátku charakterizovaného období (5-7 let) se děti učí diferencovat vertikální a horizontální polohu. Diferenciace vertikální polohy zahrnuje učení nahoře a dole, kdežto u horizontální polohy se děti učí rozpoznat pravou a levou stranu. Později nastává doba tzv. logických operací, která je vymezena na 11-12 rok života dítěte. Při řešení obtížného úkolu se žák snaží zjednodušovat zadání, někdy však nepoužije ani všechny možné dostupné informace. Lze tedy říci, že dochází k výkyvům uvažování (Vágnerová, 2005).

1.1.3 Emoční vývoj

Ve středním školním věku se mění oblast imaginativně-emotivních funkcí. Žáci dovedou krotit své emoce, mají schopnost seberegulace. Žák je schopen při různých situacích ovládat či potlačit své emoce. Hlavními modely, jak se chovat, nejsou už pouze rodiče, nýbrž i učitelé a spolužáci (Langmeier, Krejčířová, 1998).

1.2 SOCIÁLNÍ SKUPINA

Prokop (2001) uvádí, že sociální skupina je „jedním ze základních sociologických termínů a někdy tvoří ústřední osu sociologického zkoumání“ (Prokop, 2001, s. 36). Seskupení lidí spojuje nejen stejný výskyt, ale také i shodné charakteristické rysy. Ve skupině se musí odehrávat sociální interakce, přičemž důsledkem je sociální integrace (Novotná, 2010). Sociální skupiny jsou „interakce mezi určitou množinou jedinců, jež z nich právě činí členy skupiny“ (Reichel, 2008, s. 114). Je možno dělit skupiny dle několika kritérií. Například dle času, prostoru, podle povahy vazby mezi členy či prostorového rozptýlení (Reichel, 2008). Dle velikosti se skupiny dělí na velké a malé. Každá škola obsahuje několik školních tříd, které řadíme do malých sociálních skupin. Mezi elementární znaky se řadí interakce, komunikace, kooperace, trvání či velikost. Avšak velikost je jedním z polemizujících základních znaků skupiny, většinou se malá sociální skupina vymezuje od sedmi do čtyřiceti členů. Zásadním znakem je struktura skupiny, do které lze zahrnout diferenciaci sociální pozic, tedy statusů a rolí přítomných. Každou skupinu integruje společná činnost a v první řadě společný cíl (Prokop, 2001). Mimo jiné za nejpodstatnější znak sociální skupiny považuje Reichel (2008) kontrolu a sankci, jež jsou elementární znaky pro fungování skupinových norem. Literatura skýtá neuvěřitelnou řadu rozmanitých rozdělení.

K rozšíření pohledu na sociální skupiny je zde vypsáno jejich vyčlenění na základě literatury Prokopa (2001, s. 37–39):

1.2.1 Skupina malá

Malá sociální skupina (mikrosystém) je specifická tím, že se všichni přítomní členové dobře znají a komunikují mezi sebou tváří v tvář (face to face). Školní třída bezprostředně splňuje všechny požadavky pro zařazení do malé sociální skupiny. Následně jsou podrobně nastíněny typy nejznámějších malých sociálních skupin. Jedná se o tzv. dichotomie (dvojice). Skupiny lze členit na malé a velké, jak už je výše zmíněno. Dále existují skupiny formální a neformální, primární a sekundární, vlastní (in-group) a cizí (out-group), členské a referenční.

1.2.2 Skupina primární

Charakteristickým znakem skupiny je úzká kooperace a též komunikace tváří v tvář. Zde probíhá první sociální učení a mezi základní znaky se řadí: interakce, difúznost, stálost, sympatie a vzájemná identifikace. Skupina má dlouhé trvání a v porovnání

s ostatními po dosažení svých cílů většinou nezaniká. Typickým příkladem primární skupiny je rodina.

1.2.3 Skupina formální

Skupina má jasně daná pravidla a dle nich se striktně řídí. Vztahy mezi jednotlivými členy jsou neosobní. Lze skupinu považovat nedaleko od skupiny sekundární, a to proto, že jsou schopny vedle sebe existovat a nerušit se. Avšak nelze tyto dvě skupiny ztotožňovat. Školní třída se řadí do formální a souběžně sekundární skupiny.

1.2.4 Skupina in-group

Členové skupiny in-group neboli vlastní přijímají normy skupiny a řídí se podle nich. Tvoří pevný svazek, jejich vztahy jsou navzájem provázané, jsou ochotni obětovat se pro skupinu. V této skupině lze rozlišit dva pojmy – tzv. autostereotypy a heterostereotypy. První pojem obsahuje představy členů o své vlastní skupině, přičemž druhý pojem charakterizuje představy členů o jiných skupinách (cizích). Ve školním prostředí cizí skupiny jsou méně výhodné pro členy vlastní skupiny, avšak může nastat změna, poté co člen vlastní skupiny pozná skupinu cizí. V praxi se lze s tímto setkat například při sportovních soutěžích či hromadné celoškolské akci.

1.3 SOCIÁLNÍ INTERAKCE

Sociální interakce je vzájemné působení činitelů v průběhu života. Může se jednat o jedince či skupinu. Tento proces se děje za pomoci verbální a neverbální komunikace. Janoušek (In Výrost, 2008) uvádí, že verbální komunikace se uskutečňuje za pomoci verbálních prostředků (psané či mluvené slovní výrazy) - odlišuje tak člověka od živočichů. Verbální komunikaci doplňuje níže popsaná nonverbální metoda vzájemného působení mezi činiteli. Neverbální komunikace je podstatná součást sociální interakce. Je to „*výměna informací prostřednictvím výrazů tváře, gest a pohybů těla*“ (Giddens, 2013, s. 237). Jeden z nejběžnějších neverbálních výrazů je oční kontakt, který je tzv. jádrem komunikace. Interakcí existuje nespočetně mnoho, k doplnění dle Hrabala (2002) lze uvést, že například pedagogická interakce patří výrazně k výchově a mezi její základní znaky patří požadavky a hodnocení.

1.4 DEFINOVÁNÍ POJMU SOCIÁLNÍ POZICE

Sociální pozice je konkrétní postavení žáka ve struktuře školní třídy, vyjadřující vzájemné stanovisko členů skupiny. Je nezbytné pro fungování jakékoliv sociální skupiny. Postavení žáka ve třídě se tak odráží na jeho projevech a chování, které následně mohou vyvolávat sympatie či antipatie (Řezáč, 1998). Při utváření struktury je eminentní zmínit, jakou míru hraje u žáků jejich výkon a askripce (Havlík, 2005).

1.4.1 Dělení sociální pozic

Níže vymezené obecné rozdělení, které je pozorovatelné ve školní třídě, popisuje Richard Braun (In Šolc, 2011).

Do pozice alfy se řadí členové třídy, kteří mají předpoklady k vůdcovství. Jsou schopni vést třídu (ostatní členy), komunikovat s učitelem, tudíž spolužáci k nim projevují určité sympatie. V každé školní třídě se může počet žáků v této pozici měnit. Obvykle v této pozici bývají dva až čtyři žáci.

Třídou bezprostředně uznávané členy lze zahrnout do beta pozice. Často se jedná o žáky pečlivé, výborně vychované, inteligentní, mající dobrý vztah s učitelem. Mnohdy jsou označováni jako všeznalci či špti. Rádi poradí při práci na společném či domácím úkolu. Má tendenci sdělovat informace ostatním spolužákům. Spolu s alfa pozicí tvoří školní parlament.

Zástupci gama pozice musí být hlavním centrem dění. Jsou sebestřední, ctižádostiví, nýbrž nemají moc. Jediné, co zvládají je pomlouvání či intriky. Ve třídě bývají hlasití, až někdy splňují pozici šaška, kterou vymezuje Novotná, jak je popsáno níže. Usilují o místo v pozici alfy.

Dobře komunikující žák spíše s dospělými osobami se řadí do pozice omega. Distancování jedinci se převážně liší od ostatních, a to v činnostech, zájmech, komunikaci či vzhledu. Z velké části se mu dostává posměchu, slychá i narážky na svou osobu.

Novotná (2011) říká, že pozice se vytváří ve spontánních skupinových procesech. Na základě dlouhodobého výzkumu uvádí osm vyhraněných sociálních pozic:

Pro soudržnost skupiny je nutná přítomnost **vůdce**. Po boku **myslitele**, který má oprávnění k tvorbě cílů a měl by organizovat postupy pro dosahování cílů, stojí **kritik**. Pro plynulou činnost skupiny se správnými záměry, lze najít ve skupině **organizátora**.

Uspořádání jednotlivých činností členů skupiny nese v sobě tíhu, a tak je nutno mít ve skupině **dokončovatele**. Bezpochyby školní třída vyžaduje odlehčení, to zařizuje skupinový **šašek**. Poslední vymezenou sociální pozicí je **extrovert**, který zajišťuje dobré interakce mezi skupinou a externím okolím. Těchto osm pozic není určeno pro každého jednotlivce, lze nastat tzv. pluralita skupinových pozic, přičemž jeden aktér může zaujmout několik skupinových pozic. Avšak někdy se ve skupině stává, že pozice není obsazena nikým.

1.5 DEFINOVÁNÍ POJMU SOCIÁLNÍ ROLE

„Skupinová role vyjadřuje očekávání jednání aktéra ve skupinové pozici“ (Novotná, 2011, s. 38). Na rozdíl od sociální pozice, která je daná místem, je sociální role spjatá s jednáním a lze ji považovat za dynamickou. Jedinec se může se sociální rolí téměř ztotožnit, ale také distancovat se od ní, což vede k naprostému odmítnutí role. Člověk se stává během života členem několika rolí, které se mohou doplňovat, či naopak neshodovat (Buriánek, 2011).

S tímto pojmem se lze setkat v sociologii už od 30. let dvacátého století. V dyadických vztazích nebo skupinách lze pozorovat tzv. komplementaritu rolí. Týká se to vztahů, například, mezi učitelem a žákem či lékařem a pacientem. Primárním příkladem je vztah mezi matkou a dítětem. Jedná se vlastně o dvě existující role, které se navzájem doplňují. Role lze dělit dle vztahu jedince, kterým přistupuje k roli, na konvergentní a divergentní. V případě konvergentní role lze popsat vztah jedince kladnými slovy, role je dle něho vhodná a přijímána. Naopak divergentní role je nevyhovující pro jedince, nastává distancování od role, lze dojít k úplnému odmítnutí role. Nicméně je to velký tlak na psychiku. Avšak pokud ji jedinec přece jen přijme, tato role bývá označována jako asimilovaná, což znamená, že vnitřně ji nepřijímá, ale navenek koná (Reichel, 2008).

Dítě je ve školní třídě členem několika rolí. Tím, že navštěvuje školu, přijímá roli školáka. Plní roli žáka konkrétní školy a třídy. Třetí rolí dítěte je role spolužáka, která vymezuje vztahy k ostatním spolužákům ve třídě. Pro lepší pochopení problematiky jsou tyto role dále specifikovány (Vágnerová, 2005).

1.5.1 Role školáka

Roli školáka si jedinec nevybírání, je mu automaticky připisována. Bývá vymezena pouze věkem. Pro dítě tato role začíná prvním dnem ve škole, konkrétně zápisem v první třídě.

Začínající fáze života skýtá ohromné nároky na dítě. Z hlediska žáka je zapotřebí se adaptovat v daném prostředí. V neposlední řadě je nutno se podřídit učiteli i školnímu řádu. Lze tedy souhlasit s tvrzením Vágnerové (2005), že role školáka je obligatorní, formální a podřízenou rolí. Uvádí, že „*role školáka představuje novou dimenzi, která se promítne i do vztahů mezi sourozenci*“ (Vágnerová, 2005, s. 282). Očekávání rodičů není stejné u všech dětí. Jejich požadavky v rámci školního úspěchu se v čase mění. Mohou se měnit dle hodnocení školního výkonu či na stupni tužeb a očekávání. V mladším školním věku je podstatné pro dítě to, jestli je v rodině považován za úspěšného či neúspěšného, zda plní správně to, co je od něho očekáváno. Tudiž je důležité, jakým způsobem jsou jeho úspěchy či školní prospěch obecně interpretovány rodinou. Poněvadž po nástupu do školy (zhruba do devíti let) dítě přebírá veškeré názory rodičů, snaží se chovat podle nich. Pokud se v rodině vyskytují dvě děti (a více), často rodiče automaticky srovnávají a hodnotí mladší děti dle starších. Starší děti mění požadavky rodičů na další děti. Školní úspěšnost dítěte je pro rodiče nesmírně důležitá, ať už v daný okamžik či z hlediska budoucnosti (Vágnerová, 2005).

1.5.2 Role žáka

Dítě je řazeno do konkrétní třídy, kterou tvoří skupina žáků. Žáci jsou spojeni vztahem mezi sebou, mají vztah k učiteli, který třídu organizuje a řídí. Žáci respektují požadavky učitele, které jsou však pevně dané a nepřesahují možnosti žáků. Dítě je odměňováno, pokud plní správně požadavky. Avšak když nesplňuje požadavky je hodnoceno negativně. Úspěšnost ve škole motivuje děti k dalším posunům, negativní hodnocení snižuje jejich status. Každý žák potřebuje být hodnocen a akceptován. Ve třídě mezi spolužáky se snaží na sebe upozornit (žalování, chlubení). Žák vyžaduje po učiteli jakousi oporu, po její získání se následně více snaží, má tendenci se zlepšovat. Učitel napomáhá dítěti při adaptaci školního klimatu (Vágnerová, 2005).

1.5.3 Role spolužáka

Spolužáci v konkrétní školní třídě dosahují přibližně stejného věku. Vztahy mezi nimi jsou bezpochyby důležité. Žáci budují vztahy pro pozdější hlubší kamarádství v adolescenci, snaží se získat respekt nejen u dospělých, ale i mezi svými vrstevníky. Nastává doba, kdy je u žáků podstatná vrstevnická skupina, závislost na rodině se redukuje (Vágnerová, 2005).

1.6 ŠKOLNÍ TŘÍDA

Třída se řadí mezi tzv. skupiny neformální. Skupina vzniká spontánně, přičemž mezi aktéry jsou pevné citové vazby. Školní třída rozvíjí pozitivní vztahy mezi spolužáky, poskytuje společné konání činností, typickými znaky je koheze (soudržnost). Primární cíl skupiny je vzdělávání jednotlivých žáků (Bláhová, 2009). Šolc (2011) doplňuje, že pedagog je zodpovědný za třídní prostředí. Školní třídu tvoří žáci, kteří jsou od sebe navzájem odlišní. Těsně před vstupem do školy se děti označují jako předškoláci, navštěvují mateřskou školu a učí se různým dovednostem. Při nástupu do školy se děti stávají žáky po dobu devíti let. Žáci mohou být méně či více snaživí, pilní, submisivní, ale i zcela odmítající. Mezi hlavní znaky školní třídy patří přizpůsobení se jednotlivcům ostatním, věková rovnováha žáků, integrita, soudržnost či tlak na loajalitu (Vágnerová, 2005). Ve třídách prvního stupně ZŠ se více vyvíjejí dyadické kamarádké vztahy, roste napětí mezi dívkami a chlapci. Na základě dobrých vztahů jsou jednotlivci ve třídě schopni podřídit se především pro dosažení společného cíle (Bláhová, 2009).

1.6.1 Žák v procesu socializace

Prostřednictvím interindividuálních vztahů a mikroskupin, jako je například rodina či škola, působí na jedince společnost už od narození (Hrabal, 2002). Pro úspěšné začlenění jedince do společnosti a důležitým krokem při nástupu dítěte do školy je proces socializace. Socializace představuje „*proces postupného začleňování člověka do společnosti, začíná uvědoměním si svého místa ve světě (koncepte Já) a končí plnohodnotným fungováním ve společnosti dospělých*“ (Buriánek, 1996, s. 38). Ačkoli tento proces probíhá celý život, za nejdůležitější etapu označuje Jandourek (2007) období dětství a mládí, za výsledek považuje vytvoření si „sociálního já“. Zpočátku jsou ve škole na jedince kladeny vysoké nároky. Žák prochází velkými změnami a je zapotřebí, aby se adaptoval a přizpůsobil dennímu režimu ve škole, zvládl konfrontace a odolal negativním vlivům. Při vstupu do školy se stává jedinec členem sociálních rolí. Stává se žákem a také zároveň spolužákem. Lze souhlasit s tvrzením, že „*jde o proces celoživotní, neboť i po dosažení dospělosti se jedinec musí přizpůsobit novým situacím*“ (Buriánek, 1996, s. 38). Helus (2007) tvrdí, že škola je střed dvou základních systémů sociálních světů. První je systém světa dospělých (učitelé, pedagogičtí pracovníci, ředitel, technik) a druhý je systém světa vrstevníků. Škole náleží obrovský úkol, a to nejen, že žákům musí poskytnout vzdělání, ale musí jim nabízet i osobní rozvoj

(Procházka, 2012). „Škola zároveň svými specifickými socializačními a enkulturačními aktivitami pečuje o kontinuitu kolektivní identity“ (Procházka, 2012, s. 126).

Prokop (2001) řadí mezi **rysy** dobré školy především klima důvěry, pocit spolupráce, pedagogický optimismus atp. Také podotýká, že je důležité i okolní prostředí školní třídy. Například chodba, hala, zahrada či školní dvůr je určena v rámci možností i pro mimo vyučovací aktivity žáků.

Mezi **znaky** dobré školy lze zařadit: výborné pedagogické pracovníky (učitelé, ředitel), dobrou strukturovanost, schopnost inovace, dobrou vybavenost, vysokou didaktickou úroveň, schopnost spolupracovat s okolním prostředím (Prokop, 2001, s. 72).

1.6.2 Interakce mezi žákem a třídou

Bláhová (2009) vysvětluje, že s pomocí veškerých vztahů ve školní třídě, ať už mezi učitelem a žákem, či mezi žáky navzájem, vzniká mnohodomenzionální síť vztahů. Každý žák má určité sociální pozice a role, které závisí na různých faktorech – oblíbenost ve třídě, školní úspěšnost, výkonnost atp. Vyskytují se zde i jedinci, kteří jsou neakceptované ostatními žáky. Třídou odmítající žák si hledá kamarády v jiné sociální skupině. Třída působí na žáka velice negativně, má vliv na jeho výkonnost i na psychický stav. Z hlediska učitele distancovaného žáka je nutno respektovat, být mu ku pomoci. Všichni žáci s vyučujícími tvoří dohromady klima školní třídy. Nicméně není jasně dané, kdo nejvíce ovlivňuje toto klima. Někteří odborníci tvrdí, že ho ovlivňují nejvíce žáci; jiní tvrdí, že na jeho průběh mají největší vliv učitelé (Bláhová, 2009).

Čtyři hlavní mechanismy, ovlivňující klima jsou: „*komunikační a vyučovací postupy učitele, struktura participace žáků na vyučování, preference učitele a sebesplňující předpověď*“ (Bláhová, 2009, s. 12).

1.6.3 Vliv učitele na vztahy mezi žáky

Mezi učiteli existují odlišnosti. Každý učitel používá jiné komunikační a vyučovací postupy. V průběhu práce učitel vytváří určité komunikační klima školní třídy. Celý průběh vyučování je závislý na učiteli. Dle Bláhové (2009) lze komunikační klima rozdělit na dva typy: suportivní a defenzivní. Suportivní klima neboli vstřícné zahrnuje přátelský kolektiv, žáci si navzájem sdělují informace, pocity, názory. Naopak defenzivní (obránné) komunikační klima je takové, kde nastává boj mezi žáky, kteří soutěží mezi sebou, často se bojí vyslovit svůj názor před třídou. Klima třídy je ovlivněno také tím, jak aktivní či neaktivní je žák při vyučovacích hodinách. Vlivy

mohou být různé, například lokalizace žáků. Mohou se objevovat tzv. akční zóny, které vznikají spíše v přední části třídy. Učitel vyvolává a spolupracuje hodně s žáky z předních lavic. Dále může aktivitu žáka ovlivňovat počet žáků ve třídě. S méně početnou třídou se lépe pracuje. Zaleží také na preferencích učitele k jednotlivým žákům. Dobré klima zajišťuje žákům lépe pracovat, zvyšuje jim motivaci a mají tak větší úspěšnost. Avšak jedná se o dlouhodobý proces. K dosáhnutí hodiny, kde panuje příznivé klima a probíhá efektivní vzdělávání, je nezbytné zahájit hodinu včas s propracovanou osnovou, jehož výsledkem budou aktivní žáci. Napomáhají tomu také poutavější činnosti během vyučování. Důležitá je sebeúcta žáků, která se odráží od jednání učitele s žákem. Učitel by měl žáky především podporovat a chválit, přistupovat k chybám žáka s mírou, jelikož při přehnané situaci se může žák přestat snažit a zcela distancovat. V neposlední řadě by u učitele neměl chybět stále aktivní zájem o zlepšení klimatu školní třídy (Bláhová, 2009).

1.6.4 Komunikace ve školní třídě

Sociální komunikace je označena jako sdělování. Uskutečňuje se pomocí výměny či přenosu informací. Vyjadřuje se pomocí tří vymezených způsobů: verbální, neverbální komunikací a komunikací činy. Verbální a neverbální komunikace je již popsána výše. Komunikace činem vyjadřuje konkrétní jednání žáka, učitele či celé sociální skupiny (školní třída). Jednotlivec (žák) vyjadřuje svým činem svůj vztah k dané situaci, člověku či předmětu. Školní třída jako celek může také komunikovat činem, například tím, jak přivítají konkrétního učitele na začátku hodiny (Prokop, 2001).

Komunikace mezi žáky a učitelem, která se odehrává v prostředí školní třídy lze považovat za nejvýraznější z pedagogické komunikace. Žáci jsou v neustálém procesu, když hovoří, píšou či čtou. „*Výukovou komunikaci tedy chápeme jako výměnu sdělení mezi učitelem a žáky v rámci vyučovací jednotky*“ (Šedřová, Švaříček, Šalamounová, Zounek, 2012). Autoři považují verbální komunikaci za hlavní pozorovatelnou aktivitu ve školní třídě.

Žáci čtvrté třídy už dovedou komunikovat i písemně, mají značné zkušenosti s psanými texty. Dle Viktorové (2002) a jejího výzkumu ve čtvrté třídě žáci dosahovali výborných výsledků při psaní volných textů, při zadání a striktně dané osnově měli žáci určité problémy.

1.6.5 Kamarádění

Následující odstavec se opírá o výzkum Doubka (2002). David Doubek (2002) naznačuje, že v kapitole kamarádění není zcela zřetelné kdo a s kým kamarádí. Kontextuálně tedy kamarádění není formálně vyhraněno. Značí něco plně nejasného a mění se dle času či situace. „*Koncepty bavit se s někým a kamarádit s ním jsou si velmi blízko*“ (Doubek, 2002, s. 4). Nicméně ve čtvrté třídě se mohou objevovat vyhraněné formy kamarádění ve formě vzniklých part, které vznikají a zanikají. Za protiklad kamarádění označil štítění.

Kamarádění ve středním školním věku mají reciproční charakter. Žáci mají mezi sebou blízké vztahy, snaží se být na sebe hodní, navzájem si pomáhat. V těchto letech je důležitým znakem pro kamarádství rovnost a důvěra (Vágnerová, 2005).

1.6.6 Žalování

Žalování se jeví na prvním stupni jako nejčastější způsob školní komunikace žáků. Jak uvádí autorka ve svém výzkumu, žáci ve čtvrté třídě stále používají tento typ komunikace, i když v menší intenzitě, s menší frekvencí (Prouzová, 2002).

1.6.7 Dívčí a chlapecké skupinky

„*V mladším a středním školním věku dochází ke stále větší genderové diferenciaci*“ (Vágnerová, 2005, s. 311). Žáci upřednostňují skupinky s jednotlivci stejného pohlaví. Ke svým skupinkám se následně chovají lépe, považují ji za nejlepší, mají tendence poskytovat členům oporu. Dívčí a chlapecké skupinky lze rozdělit dle velikosti skupiny, typu převládajících vztahů, komunikace či dle typických vzorců chování (Vágnerová, 2005).

Chlapeckou skupinu tvoří více členů, která se dá považovat za otevřenou i dalším nastávajícím členům. Vztahy mezi nimi jsou méně osobní a intenzivní, nýbrž důležitost u nich hraje prožití společných aktivit. V této skupině převládá hierarchické uspořádání, najdeme zde vůdce, blízké kamarády a okrajové členy. Ovšem postavení členů ve skupině, které nemá stálý charakter, vyžaduje určité úsilí. V tomto věku je typická soutěživost mezi chlapci, projevují se i první známky agresivity (Vágnerová, 2005).

Dívky upřednostňují menší skupinky, ve kterých bývají důvěrnější vztahy. Velmi často to jsou „*pouze dyády či triády, jejichž složení se může měnit*“ (Vágnerová, 2005, s. 312). Důležitým prvkem skupiny jsou vzájemné vztahy, působící mezi dívkami. Často se objevuje mezi členy pomlouvání, žalování, intriky či urážení. V odlišnosti od

chlapeckých skupin, dívky více komunikují, sdělují si mnoho informací, nepřevládají u nich soutěživé aktivity. Dívky v tomto věku chlapce spíše přehlížejí. Více konfliktů se utváří u dívčích part, hrozí i rozpad skupiny, avšak kolikrát se jedná pouze o dočasné řešení (Vágnerová, 2005).

2 METODOLOGIE

2.1 Definice cíle

Cílem bakalářské práce je zachycení sociálních vztahů ve 4. třídě ZŠ, jejich struktury, kvality a zařazení vlastního výzkumu do stávajícího teoretického rámce. Bakalářská práce směřuje k propojení praktické části, opírá se o vlastní, nasbírané data ze zúčastněného pozorování a konaných rozhovorů. Pro dokonalé splnění tohoto cíle je zpočátku vybrána vhodná odborná literatura a následně realizována možnost pozorovat školní třídu v terénu, co nejvíce najít shodných poznatků, vypořádat vše patřičné a pečlivě jej zaznamenat. Konkrétní postupy zúčastněného pozorování jsou krok po kroku popsány níže.

2.2 Celkový popis metody

Výzkumná část byla prováděna za pomoci zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů se žáky ve třídě, tedy kvalitativním způsobem. Velká část odborné literatury používá kvantitativní metody zkoumání vztahů ve skupině (sociometrii). Vymezený rozsah bakalářské práce nedovoluje použít tyto obě metody, proto byla zvolena pouze kvalitativní metoda výzkumu k získání pochopení vztahů ve skupině a za jakých okolností k určitým situacím dochází. Strauss a Corbinová (1999) hovoří o lidech, dělající kvalitativní výzkum jako o badatelích v sociálních a psychologických vědách, zkoumající vztahy mezi lidmi a jejich fungování. Lze souhlasit v této souvislosti s tvrzením, že dovednost potřebná k realizaci výzkumu je schopnost získat spolehlivé data, kriticky analyzovat situaci, vyhnout se zkreslení a ovládat abstraktní myšlení. Kvalitativní výzkum lze rozdělit do tří složek. V první složce jsou údaje, které jsou získány pomocí rozhovorů a pozorování. Druhá složka patří analýze a interpretaci, které vedou k závěrům. Zde probíhají operace, prostřednictvím nichž jsou analyzovány údaje, konceptualizovány a následně organizovány novým způsobem. Písemné a ústní postupy, které se mohou objevit ve vědeckých časopisech a na konferencích, lze zahrnout do třetí složky (Strauss, Corbinová, 1999). Metody pomocí nahrávek nebyly použity. Celý proces je

jednoznačně záležitost dlouhodobá a reflexivní, probíhající přímo v terénu, a proto po předchozí dohodě s ředitelem školy byla doba návštěvy základní školy vymezena hned na začátku realizace výzkumu.

2.3 Primární popis pobytu ve třídě a škole

Při příchodu do třídy jsem nejprve byla třídním učitelem představena žákům, kteří byli seznámeni s tím, že zde v této třídě bude probíhat sběr dat pro výzkumnou část odborné práce. Ve školní třídě měl každý jednotlivec zásadně dané své zasedací místo. Třída, jako prostor pro vzdělávání a vyučování dětí, na mne působila velmi kladně. Při návštěvách jsem měla možnost žáky důkladně poznat. V průběhu výzkumu jako zúčastněný pozorovatel jsem si kladla otázky, jako jsou tyto:

Jaké jsou vztahy mezi žáky ve čtvrté třídě ZŠ?

Za pomoci kterých prostředků se utváří vztahy mezi žáky?

Jakým způsobem, za pomoci zúčastněného pozorování, je možné zjistit vnitřní uspořádání v této třídě?

Měla jsem možnost zúčastnit se pestrých aktivit školy, a tudíž pozorovat vztahy žáků čtvrté třídy s žáky okolních tříd.

2.4 Získávání dat v průběhu výzkumu

Hospitační činnost byla prováděna každý pátek od začátku školního roku 2015 (září) do konce kalendářního roku 2015 (prosinec). Avšak bylo také využito všech volných dnů, co se naskytly, tudíž byla možnost se zúčastnit a být součástí třídy nejen v pátečních vyučovacích hodinách, ale i na různých kulturních akcích ba aktivit, ať už sportovních či zábavných apod. Zcela nezbytné pro získávání dat je nutno zavést zápisník, do kterého jsou shromažďovány údaje a který tak popisuje cestu od počátku realizace výzkumu. Do zápisníku byly ručně zapisovány všechny hospitační hodiny či průběh činností, každé rozhovory se žáky, změny během pozorování. Při pozorování byla důležitá bystrost a ostražitost, kdežto při sepisování rozhovorů rychlost, přesnost a spolupráce žáků. Zápisník obsahoval předem připravené schéma, které zobrazovalo uspořádání lavic ve třídě se jmény každého žáka, dále menší tabulku s názvem a číslem hodiny, počtem žáků a datem. Obohacené čisté papíry byly během mžiku v hodinách popsány, jelikož za pouhou vyučovací hodinu nastane ve třídě mnoho činností nutné pro zaznamenání k následnému použití v praktické části studie. Schéma sloužilo pro

bystřejší orientaci ve třídě, a tudíž i rychlejší zápis pozorované činnosti. Pochopitelně proces žádá znalost jmen žáků. V neposlední řadě byl v deníku vymezen úsek, který sloužil pro mé poznámky, návrhy otázek na rozhovory či různé postřehy z hodin. Nepochybně bylo důležité soustředit se, jak na kolektiv, tak i na dílčí činnosti, které se však odehrávaly najednou. Nastávalo tedy dilema. Bylo nutné rychle se rozhodnout a zároveň zaznamenat nejvíce poznatků. Po několika hodinách pozorování je výzkumník schopný vhodně vybrat a zaznamenat nejdůležitější poznatky z vyučovacích hodin. Pozorování avšak nekončí s hodinou, velmi užitečné poznatky byly zaznamenány o přestávkách.

2.4.1 Zúčastněné pozorování a vedení terénních zápisků

Při realizaci pozorování bylo nutné proniknout do vztahů školní třídy, pozorovat jednotlivé žáky a třídu jako kolektiv, sledovat vnitřní hierarchické uspořádání žáků. Při hospitacích byly vedeny terénní zápisky. Před návštěvou školy byl zřízen deník, jak již bylo v metodologické části řečeno. Celý tento proces byl prováděn vždy ze zadní části třídy. Ovšem v roli učitele byla možnost pozorovat žáky pouze při zadání samostatné práce.

2.4.2 Aktivity školy

V průběhu realizace výzkumu bylo provedeno několik akcí v terénu. Druhý týden v říjnu do ZŠ zavítala šestice mladých vysokoškoláků z různých zemí. Vzdělávací projekt s názvem EDISON tak dala možnost žákům seznámit se s různými zvyky a kulturou šesti zemí. Projektu se zúčastnila celá škola. Mladí vysokoškoláci měli připravenou prezentaci o své kultuře, tradicích, přírodě či jídle ve své zemi. V každé třídě se střídali hosté: Aline z Brazílie, Timi z Rumunska, Nillo z Iránu, Mariam z Gruzie, Julia z Vietnamu a Dipak z Indie. Další zajímavá akce, které jsem byla součástí, proběhla 13. listopadu. Šlo o sportovní akci v podání české baseballové špičky (Baseballová roadshow). Byla to jedna z mnoha odměn za úsilí a snahu žáků v projektu Sazka olympijský víceboj. Do tělocvičny ZŠ zavítala skupina české baseballové reprezentace, aby představila žákům tento sport. V průběhu dvou hodin si žáci určitých tříd prošli pěti stanovišti, na kterých si prakticky vyzkoušeli nadhazování míčku na přesnost i rychlost, odpal, přihrávky apod. Ukázka sportu žáky zaujala a zanechala v nich touhu věnovat se sportu i nadále, což není nespílitelné, jelikož ZŠ získala mimo jiné jeden baseballový set. Žáci si tak budou moci při tělesné výchově zahrát zajímavou

hru a postupně se v ní zdokonalovat. Další velmi užitečná činnost se žáky pro sběr dat byla kulturní akce. V pátek 27. listopadu jsem navštívila společně se třídou hudební představení spojené s výchovným programem o dějinách country ve společenském domě. Žáci měli možnost zúčastnit se menší soutěže během představení. Naskytla se možnost vidět a pozorovat společenské chování žáků či jejich chování v terénu mimo třídu.

Obr. 1 – Žáci na Baseballové roadshow v tělocvičně školy (foto Adéla Kalenská, 2015)

2.4.3 Polostrukturované rozhovory

Při realizaci výzkumu je zapotřebí zvážit, kde budou rozhovory probíhat, za jakých podmínek a v jakých časových intervalech. Interview se konal na základě otázek, které výzkumník předem připravil. Rozhovory byly polořizené, s ohledem k věku žáků. Při přeformulování znění otázky se nezmění odpověď jednotlivých respondentů a je možné přidat doplňující otázky. Realizace rozhovorů probíhala o přestávkách s několika žáky. Nejprve byl proveden rozhovor s jedním žákem a následně proveden přepis. Tázání nebyli všichni žáci, pouze několik z nich, jelikož vymezený čas na rozhovory se všemi žáky nebyl dostačující. Tento typ rozhovorů je flexibilnější a organizovanější (patričné pro čtvrtou třídu), než strukturované a nestrukturované rozhovory. Získaná data byla na konci vyhodnocena. Rozhovory jsou uvedeny v praktické části.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Obsahem této kapitoly je stěžejní část výzkumného šetření. Je zde uvedena syntéza dat a informací, zakončené vytvořením výsledného rámce.

3.1 Cíl praktické části

Cílem výzkumu bylo poznání konkrétní třídy na prvním stupni ZŠ a pochopení skupinové dynamiky, charakteristiky rozvrstvení žákovské skupiny a analýza komunikačních prostředků, které slouží k vyjadřování kvality jednotlivých vztahů mezi žáky.

3.2 Charakteristický popis pozorované třídy

Výzkumné šetření bylo realizováno na nejmenované ZŠ, konkrétně ve čtvrté třídě. Z důvodu zachování anonymity není uvedena škola, ani jména respondentů. Jedno z hlavních kritérií výběru místa bylo to, že jsem uvedenou školu v mládí navštěvovala. Malebná vesnice, kterou obývá téměř třináct set obyvatel, se nachází nedaleko od mého bydliště, což se dá považovat za druhé kritérium výběru. Tento typ školy jsem si vybrala také právě proto, že plánuji v následujících letech pokračovat ve studiu učitelství se zaměřením na základní školy. Ze začátku pozorování byli žáci stydliví, otáčeli se na mě do zadní části třídy a diskutovali o mne mezi sebou. Avšak po zhruba třech týdnech už mě začali pomalu vnímat jako součást jejich třídy, a dokonce se mne i ptali, zda přijdu i následující týden. Zhruba po měsíci se mnou navázali konverzaci o přestávkách a říkali mi různé osobní informace a současně mi pokládali otázky, např.: co plánují na víkend, jaká hodina bude následovat, že mají sestru/bratra v nižším ročníku apod.

3.3 Uspořádání školní třídy

Další důležité prostředky pro kvalitní studium je bezprostředně způsob uspořádání třídy. První dojem po příchodu do čtvrté třídy na mne působil kladně. Lavice a židle, v kterých žáci sedí v průběhu vyučování, jsou přesně nastaveny dle velikosti dítěte pro pohodlné sezení a pracování. Žáci mají tendenci se zcela soustředit v hodinách. Ve třídě jsou tři řady po čtyřech lavicích. Každý žák má možnost vložit si jakékoli své učební pomůcky do lavice. Z boku stolu se nachází háček, kam každý žák dává dvou aktovku. Ve třídě se nachází umyvadlo a malé věšáky s ručníky jednotlivých žáků. Vedle umyvadla jsou tři typy košů – černý, žlutý a modrý. Černý koš je určený ke smíšenému odpadu, žlutý je určen pro plasty a do modrého koše třídí žáci papír. V přední části je

umístěna katedra třídního učitele a tabule. Tmavě zelená tabule obsahuje jednu plochu, kde jsou červenou barvou nalinkované čáry, určené k rovnému zápisu na tabuli. Nad tabulí visí tabulky s přehledem vyjmenovaných slov, či květy udělané z papíru, na nichž je napsána malá násobilka. Žákům tyto pomůcky napomáhají při hodinách českého jazyka nebo matematiky. V zadní části třídy leží koberec, který žáci společně s učitelem využívají například v hodinách vlastivědy, při pracovních činnostech nebo také při výtvarné a hudební výchově. Stojí zde skříň, kde mají žáci pomůcky (např. lego, modelínu, domino, barevné papíry, čtvrtky apod.). Vedle se nachází klavír, který využívá třídní učitel při hodinách hudební výchovy. Ve třídě nesmí chybět nástěnka, která je umístěna hned vedle klavíru na zdi. Obsahuje různé tabulky se sportovními výkony žáků čtvrté třídy, ale také tabulky s pořadím a následným vyhodnocením všech tříd školy, např. ve sběru papíru. Nechybí zde ani společné fotografie od prvního ročníku, fotografie úspěšných žáků či diplomy.

3.4 Charakteristika jednotlivých žáků

Čtvrtá třída je místem, kde probíhalo výzkumné šetření. Seskupuje dohromady 24 žáků, najdeme zde 6 holek a 18 kluků. Během výzkumu nikdo neodešel, ani nikdo nový nepřišel. Už po tři roky je tato třída v počtu žáků stále stejná.

3.4.1 Dívky

Adriana není upřímná, dělá ve třídě rozbroje. Často se stává, že pomlouvá žáky v okolí. Snaží se manipulovat se třídou. Její postavení ve třídě slábne. Opětovaně žaluje třídnímu učiteli. Při řešení matematických úloh odevzdává vypracované cvičení mezi posledními. Nicméně třídní učitel tvrdí, že je ochotná pomoci a velice šikovná na výtvarnou výchovu.

Edita je veselá, kamarádká, snaživá, v kolektivu velmi oblíbená. Na vyučování se připravuje pravidelně. Především nevyhledává problémy, kamarádí se se všemi a je ochotná pomoci. Nechá si poradit od kohokoli. Při hodinách českého jazyka je aktivní, dovede říci vyjmenovaná slova bez chyby.

Mezi aktivní členy třídy se řadí **Kamila**, která je velmi šikovná, kamarádká, trpělivá. V hodinách aktivně pracuje, stále se hlásí a je ochotná pomoci i spolusedící. Je výtvarně a jazykově nadaná. Z anglického jazyka má výborné známky. Dle třídního učitele před problémem neutíká, ale snaží se jej vyřešit.

Laura je nevýrazná, tichá, kamarádká. V hodinách není moc aktivní. V kolektivu má neutrální postavení, avšak není neoblíbená. Dle třídního učitele se na vyučování připravuje nárazově. O přestávkách stále sedí na místě a připravuje si pomůcky na následující hodinu. Umí krásně kreslit a baví ji pracovní činnosti. Rodiče tvrdí, že doma ráda staví puzzle.

Další tichá, nesmělá a nevýrazná ve třídě je **Marika**. Dle třídního učitele je vždy ochotná pomoci, na základě pochvaly se zvyšuje její snaha. Příprava na vyučování je nepravdělná. Patří mezi pasivní členy třídy, tudíž postavení ve třídě má neutrální, taktéž jako Laura.

Tamara patří mezi žáky, kteří se na vyučování pečlivě připravují. Je ochotná, snaživá, ráda přijme pomoc. Její oblíbený předmět je vlastivěda. V anglickém jazyce spíše nevykává. Ve třídě patří mezi oblíbené žáky, poněvadž je ochotna pomoci ostatním.

3.4.2 Chlapci

Šikovný **Aleš** je při hodinách spíše pasivní (v poslední době se ale v tomto směru velice zlepšil, avšak občas dělá chyby z nepozornosti, jak tvrdí třídní učitel). Postavení ve třídě má neutrální. Sám si udržuje malou skupinku kamarádů, ale rozhodně není neoblíbený. Kamarádí se s Tobiášem, Matyášem a Radkem. Jeho oblíbený předmět je tělocvik, ve volném čase navštěvuje sportovní kroužek – florbal. Využívá mezipředmětové vztahy.

Mezi velice snaživé žáky a vždy připravené na vyučování patří **Alexandr**. Je kamarádký a kdykoli ochoten nabídnout pomoc. Někdy u něho převládá nervozita z vypjaté situace (tréma). Ve třídě má neutrální postavení. Ve volném čase navštěvuje dobrovolný sbor hasičů společně se svým kamarádem Viktorem.

Boris je tichý a nevýrazný. V hodinách je spíše neaktivní, příliš se neprojevuje. Zadané úkoly odevzdává v pořádku, doslova precizně vypracované. Matematické úlohy má vypracované jako první ze třídy. Na vyučování je perfektně připraven. V kolektivu je oblíben.

Daniel je ochotný a kamarádký. Při hodinách se snaží být aktivní, avšak někdy bývá chaotický. V kolektivu patří do skupiny oblíbených. Je velice jazykově, výtvarně a sportovně nadaný. Dovede pomoci i ostatním žákům, popřípadě učitelům. Oblíbeným předmětem je též tělocvik, jako u Aleše.

Dušan má slabší rodinné zázemí, příprava na vyučování je nárazová, jak tvrdí třídní učitel. Patří do skupiny slabších žáků. Je velice sportovně nadaný. Navštěvuje sportovní kroužek, kde ho nejvíce baví míčové hry.

Mezi aktivní žáky se řadí i **Felix**. Často bývá zmatený, dělá chyby spíše z nepozornosti. Je ochotný pomoci komukoliv. Odvede vždy aktivní práci v hodině. V neposlední řadě nevydrží dlouhodobě udržovat pozornost. Ve třídě je oblíbený. Výborně se připravuje na vyučování.

Hynek je méně aktivní, pohodlný a nesamostatný. Udržuje si své tempo, avšak pomalé. Nepravidelná příprava na vyučování zahrnuje pouze napsání úkolů. Pečlivě vypracovává domácí úkoly, při řešení matematických úloh pomáhá spolužákům.

Mezi upovídané a aktivně se zapojující žáky patří **Kryštof**, který je šikovný, samostatný a rád řeší matematické příklady. Nemá moc kamarádů, ale není neoblíbený. Kryštof nerad prohrává. Při soutěži bojuje o první místo. Výborně využívá mezipředmětové vztahy.

Výraznou osobností se na první pohled jeví **Matyáš**. Ve vyučování vše komentuje a má tendenci dělat ve třídě rozbroje. Na vyučování se nepřipravuje. V kolektivu není příliš oblíbený, vyhledává spíše menší skupinky. O přestávkách nesedí na svém místě, ale obchází spolužáky. Při pracovních činnostech je velice šikovný. Často žaluje na své spolužáky a kamarády z vyšších tříd.

Otakar je šikovný, kamarádský. Aktivně spolupracuje s žáky a učitelem. Ve třídě je oblíbený, poněvadž je vždy ochotný pomoci. Ostatní žáci si jej zvolili jako svého zástupce do školního parlamentu.

Šikovný, kamarádský a aktivní je **Patrik**, který má výborný prospěch. Ve třídě je oblíbený, v kolektivu rád vstupuje do popředí a předvádí se. Žáci ve třídě si jej zvolili jako svého zástupce do školního parlamentu. Nechybí mu sportovní nadání. Baví ho matematika, rád řeší složité úlohy. Zúčastnil se několika soutěží (školních i celostátních) spjatých s matematikou (zlatý oříšek, klokánek atp.).

Do skupiny neaktivních a pohodlných žáků patří **Pavel**, který je někdy vnímán jako třídní miminko (podle třídního učitele). Přesto, že je v poslední době zahálčivý, umí zabrat a písemné práce či domácí úkoly odevzdá včas a řádně napsané. Kamarádský, stále veselý Pavel se v kolektivu jeví jako oblíbený.

Upovídaný **Radek** potřebuje být stále zaměstnaný, jinak se ve vyučování nudí. Upřednostňuje logické úlohy, baví ho společné řešení matematických úloh. Dle učitele je zapomnětlivý a neustále něco hledá. Uplatňuje mezipředmětové vztahy, chyby dělá spíše z nepozornosti. V kolektivu je celkem oblíbený. Nebaví ho anglický jazyk, tudíž je při hodině spíše neaktivní. Při překladu z českého jazyka do anglického často chybuje.

Šimon je ve třídě oblíbený. Zpočátku se jevil jako velký suverén a vejtaha, ale postupně se s třídou srovnal. Je ochotný pomoci a zastat se kamarádů. Rád pomůže a také poradí. Do popředí oblíbených předmětů spadá tělocvik a pracovní činnosti. V hodinách je aktivní, snaží se. Rád bývá pochválen. Někdy však ruší svého spolusedícího (Tobiáš), poněvadž je upovídaný.

Přesné mantinely je potřeba nastavit **Tobiášovi**, který je v kolektivu oblíbený. Pokud někoho nevnímá jako autoritu, dovoluje si na něho. V hodinách je aktivní, šikovný. Bývá trochu roztěkaný.

Žák, který se momentálně trápí a má nesrovnalosti v rodině, se jmenuje **Tomáš**. Nesrovnalosti znásobily jeho výukové problémy a v hodinách nepracuje, jak tvrdí třídní učitel. Často bývá ospalý, unavený. Má pocit, že všichni jsou nepřátelé, tak se i on k ostatním chová. V poslední době se situace trochu zlepšila, už kolem sebe vnímá i několik kamarádů (např. Viktora). Ve třídě má neutrální postavení, upozorňují na něho děti, které samy nemají dobré postavení ve třídě (např. Matyáš, Vlastimil). Na vyučování se připravuje nárazově.

Viktor je dle třídního učitele ochotný pomoci, k dětem se chová pěkně. Má sklon být v pozici vedoucího. Někdy se těžko smíruje s tím, že neprosadí svůj názor. Postavení ve třídě má neutrální, drží si svou skupinu kamarádů (Otakar, Felix, Pavel). Na základě pochvaly roste jeho snaha.

Vlastimil patří mezi méně oblíbené žáky. Při hodinách stále něco komentuje, na některé žáky opětovně upozorňuje. Při neúspěchu vše hned vzdává, neumí prohrávat. Začíná být drzý, žaluje. Žák nezvládá neúspěch (rozbřečí se). Kamarádí se s Hynkem (spolusedící) a s Adrianou. Fyzicky napadá ostatní členy třídy. Při práci ve skupině nespolupracuje se spolužáky.

3.5 Žáci jako celek

Po prvním shledání se třídou žáci působí velice aktivně. Vztahy mezi nimi jsou kamarádské, snaží se navzájem jeden druhému pomoci, mají motivaci a chuť spolupracovat s učitelem. V průběhu pozorování je důležité podotknout, že se v kolektivu nachází různé typy žáků - aktivní, méně aktivní či pasivní (nekomunikativní) jedinci. A je tedy zapotřebí důsledně pozorovat jejich chování a vztah k ostatním jedincům. Jako v každé společenské skupině zde můžeme pozorovat i zástupce sociální skupinových rolí, jako je například: vůdce skupiny, tzv. experti, outsider a většina ostatních členů (pasivních členů).

3.6 Skupinky žáků čtvrté třídy

Na základě polostrukturovaných rozhovorů jsme získali představu, jak a jakým způsobem se žáci dělí do skupinek a jaké názory na rozdělení mají:

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš?“

Tamara: „My máme s holkama takovou partu... s Editou a Kamilou.“

A. K.: „A koho máš nejrady ve třídě?“

Tamara: „Mm...asi Editu, protože se mnou sedí a je to moje kámoška.“

Triáda holek je typickou skupinou ve čtvrté třídě. Lze říci, že pevnější vztah je mezi Tamarou a Editou, jelikož jsou spolusedící. O přestávkách sedí spolu v lavici a kontrolují si úkoly, Kamila k nim dochází. Avšak někdy se objevuje, že Kamila je od nich oddělená.

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš?“

Vlastimil: „Jako tady? Ve třídě?“

A. K.: „Ano, tady ve třídě.“

Vlastimil: „Můj nejlepší kámoš je Matyáš. A pak asi Adriana a Mařena.“

Do další skupinky ve třídě lze zařadit Matyáše, Vlastimila, Adrianu, Mariku, ale i Lauru. Tato smíšená skupinka je dost oddělená od ostatních členů školní třídy. Ačkoli to nevyplývá z rozhovoru, do party patří i poměrně tichá Laura, která sedí s Matyášem v lavici. Často na ni žáci zapomínají.

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš?“

Laura: „Asi s Marikou, protože s ní nikdo nekamarádí“.

A. K.: „A proč s ní nikdo nekamarádí?“

Laura: „Protože je trošku tlustší, ale mně to neva“.

Aleš, Daniel, Felix, Kryštof, Pavel a Tobiáš tvoří větší chlapeckou skupinu. Téměř každou přestávku hrají v zadní části na koberci hokej/fotbal. Při snaze ostatních chlapců připojit se, nevzniká konflikt. Členy této party spojuje společná aktivita – hra. Dominantním členem zde bude Tobiáš, jelikož dosahuje nejlepších sportovních výkonů. Mimo jiné je organizátorem veškeré aktivity. Okrajovými členy se zdají být Aleš s Kryštofem. Mnohdy se stává, že se někdy nepřipojí k partě a konverzují mezi sebou.

Kryštof: „Aleši zahrajeme si na tabletu?“

Aleš: „Jo, tak pojd' sem.“

Dle mého pozorování větší skupinu celé školní třídy tvoří: Aleš, Alexandr, Boris, Daniel, Edita, Felix, Hynek, Kryštof, Otakar, Patrik, Pavel, Šimon, Tobiáš. Zde je pozorovatelná jednosměrná dynamika, žáci tolerují ostatní členy školní třídy, nicméně chlapeckou partu (Matyáš, Vlastimil a spol.) nemají rádi.

Vlastimil: (Přišel k lavici a bral Šimonovi sešit s domácím úkolem na anglický jazyk.)

Šimon: „Běž odtud, seš zlej.“

Vlastimil: „Blé...“ (bouchl Šimona do hrudi)

Do menší chlapecké triády patří Radek, Hynek a Boris. Radek je spolusedící Borise a přes uličku sedí právě Hynek. Lze říci, že tato skupinka vznikla na základě spolupráce, ale i kamarádství (viz rozhovor mezi žáky).

Hynek: „Přijdeš dnes k nám?“

Radek: „Nevím, ale asi jo.“

Hynek: „Můžeme si zahrát fotbal.“

V přední lavici sedí chlapecká dyáda. Dušan a Tomáš spolu kamarádí už delší dobu. Vzájemně se navštěvují, dle třídního učitele někdy do své party přibírají i Patrika, Daniela a Šimona. Do skupiny méně oblíbených, kteří nejspíše plní pozici gama (Šolc, 2011), patří Dušan, Adriana, Matyáš, Vlastimil a Tomáš.

3.7 Analýza rozhovorů

Rozhovory byly prováděny s několika žáky v průběhu přestávky mezi vyučovacími hodinami. Při realizaci těchto rozhovorů se žáci ostýchali a jejich odpovědi se lišily. Naladění a rozpoložení dítěte ovlivňovalo odpověď.

Na otázku: „*S kým se nejvíce kamarádíš a proč? Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?*“ odpovídali Alexandr, Edita, Felix, Kryštof, Otakar, Radek, Šimon, Viktor. Po ukončení rozhovorů jsem analyzovala odpovědi žáků, které je možné rozdělit dle několika prvků.

Prvek pomoc, opora, společný koníček, hraní spolu mimo domov, úkoly, být ve dvojici

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?

Alexandr: „Já asi s Viktorem, chodíme spolu na hasiče. Pomáháme si při skákání přes bedny no a jsme vždycky spolu ve dvojici. Potom tam ještě chodí Tamara tady ze třídy. Někdy Viktor chodí k nám a hrajeme si spolu, občas děláme i úkoly, ale spíš stavíme lego a tak.“

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Alexandr: „Jo, plno. Třeba Kryštof je můj dobrý kamarád. Třeba mě pomůže i s ájinou.“

Alex hodnotí kamarádství podle pomoci jeho osobě. Považuje Viktora za dobrého kamaráda, ovšem kamarádí i s jinými spolužáky (Tamara, Kryštof). Za kamaráda bere i Kryštofa, jelikož mu také pomáhá. Dále, kromě pomoci, zde hraje důležitou roli lokální blízkost. Chlapci se navštěvují po škole a věnují se společným zájmům.

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Kryštof: „S kým nejvíce kamarádím? Hm, asi se Sašou. Sbírá taky stejný vlaky, jak já. Ale mám jich teda víc.“

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Kryštof: „Jo, ještě třeba Aleše, nebo Patrika.“

Kryštof kamarádí s Alexandrem, jelikož mají společného koníčka (sbírání vlaků).

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Otakar: „S Patrikem, při geometrii mi pučí vždycky tužku a i ořezávátko. A asi ještě s Felixem.“

Otakar vždy spoléhá na Patrika, že mu půjčí tužku a ořezávátko. Po dobu výzkumu si pomůcky na geometrii nepořídil. S Felixem kamarádí, protože jsou oba výborní v angličtině (mj. i Boris), a jsou to tzv. tahouni třídy v hodinách angličtiny. Při skupinových aktivitách se stává, že se musí spojit a následně radit a pomáhat ostatním. Otakar kamarádí s Patrikem díky tomu, že mu vždy pomůže. Kromě prvku pomoci se zde objevuje i prvek času.

Prvek **mít rád, lokální blízkost, být s**

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Edita: „Já mám nejradši Tamaru. Je moc hodná.“

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Edita: „Hm jo, ale teď si na nikoho nevzpomenu. Asi všechny tady ve třídě.“

Edita posuzuje kamarádství podle toho, v jaké míře má žáky ráda. Momentálně má ráda Tamaru a ostatních žáků si nevšímá, bere je za samozřejmost. S Tamarou se vídají občas mimo školu. Dívky společně s Kamilou tvoří skupinu.

Prvek **obdiv, vtípnost, pomoc, věci, dárky, sezení s, lokální blízkost**

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Otakar: „Mám, Páju. A taky ještě Felixe, sedím s ním na ájině.“

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Felix: „Asi se všema, hlavně teda s Alešem. Je takovej vtipnej a má hezkej mobil a tablet. Dál ještě s Otakarem, protože s ním sedím v lavici. Vždycky mi něco přinese, minule třeba dělala jeho mamka křížaly, tak všem dones.“

U Otakara při kamarádění je důležitá lokální blízkost. Felix se kamarádí s Alešem, jelikož ho obdivuje. Poté kamarádí se svým spolusedícím, vzájemně si napomáhají v lavici při hodinách. Otakar je velmi oblíbený, podobně jako Pavel. Oba odpověděli, že se kamarádí se všema, podobně jako Edita.

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Šimon: „Nejvíc s Tobiášem. Sedíme spolu už od první třídy.“

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Šimon: „Mmm, dalšího mám. Třeba třeba Viktor anebo Patrik a ták.“

Šimon při odpovědi poukazuje na čas. Bere kamarádství jako něco stabilního a dlouho trvajícího. Má více kamarádů ve třídě, ale nejvíce se baví s Tobiášem. Avšak když Saša chybí, kamarádí se s Viktorem a Patrikem. O přestávce s nimi staví lego, domino či hraje fotbal.

Prvek *být s, sedět s, lokální blízkost, čas, pravidelnost*

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Radek: „Hynek je můj kámoš. Chodíme spolu totiž každéj den do školy. Vždycky na mě počká, bydlíme kousek od sebe.“

A. K.: „Máš ještě nějakého dalšího kamaráda tady ve třídě?“

Radek: „Asi ještě Borise, Tobiáše a občas i Kryštofa.“

A. K.: A proč jen občas? Kryštofa.

Radek: „Když on je takovej, já nevím. Hrozně mě štve, jak každého napomíná, jak velitel.“

V tomto případě hlavní roli při kamarádění hraje lokální blízkost. Avšak důležitý je zde i čas. Chlapci spolu chodí pravidelně do školy. Někdy se od Radka, Hynka, Borise a Tobiáše odděluje Kryštof, jelikož ho Radek vnímá jako velitele.

Prvek *stejná činnost, čas, být s*

A. K.: „S kým se nejvíce kamarádíš a proč?“

Viktor: „Kamarádím se s Felixem, Otakarem, Alešem. Hm, s Editou a Tamarou taky a ještě Kamilou. Jo a s Pavlem ještě, protože máme službu na tabuli spolu a ve družině taky.

Viktor má mnoho kamarádů. Společně s Pavlem mají službu na tabuli. Důležitým faktorem je zde čas.

Edita, Dušan, Hynek a Patrik kamarádí se všemi, ve třídě se nenašel nikdo, koho nemají rádi. Adriana, Matyáš, Vlastimil nejsou členy jádra třídy, někteří z nich tvoří pouze úzkou skupinku mezi sebou, jsou považovány za méně oblíbené ve třídě.

4 DISKUSE

V této kapitole jsou shrnuty výsledky a porovnány s odbornou literaturou. Z výsledků je patrné, že většina nasbíraných dat se shoduje s fakty. K velkým rozdílům od již prováděných výzkumů nedošlo.

Po provedení výzkumu lze označit 13 žáků, patřících do jádra školní třídy. Konkrétně jsou to žáci: Aleš, Alexandr, Boris, Daniel, Edita, Felix, Hynek, Kryštof, Otakar, Patrik, Pavel, Šimon, Tobiáš. V této skupině se nachází žáci v alfa pozici (Šolc, 2011). Tahouny třídy tvoří **Otakar, Šimon a Tobiáš**, kteří značně ovlivňují klima školní třídy. V odborné literatuře se dočteme, že *„Ve vztahu k autoritě představují děti v alfa pozici nejvyšší sociální metu třídy a velmi často je pro třídu rozhodující vztah a komunikace mezi učitelem a alfou“* (Šolc, 2011, s. 34).

Patrik spadá do beta pozice (Šolc, 2011). Třída ho přirozeně uznává, avšak někdy ho někteří žáci hanlivě nazývají „šprtem“. Do této pozice lze zařadit i Otakara. Třídou je taktéž přirozeně uznávaný, jelikož rád poradí ostatním spolužákům. Na začátku školního roku byl zvolený jako zástupce třídy do školního parlamentu. Spolužáci ho zvolili, protože *„je hodný a vždy všem pomůže, taky u tašky vyjednal hodně papíru do sběru, tak jsme vyhráli“*.

Adriana, Dušan, Matyáš, Tomáš a Vlastimil by byli rádi v centru dění. Tvoří ve školní třídě gama pozici (Šolc, 2011). Často se stává, že vyrušují při vyučování. Lze říci, že **Adriana** se od této skupiny nepatrně odlišuje. Komunikuje spíše s dospělými, často žaluje. S ostatními žáky konverzuje zřídka. Mnohdy se stává odmítaným jedincem ve třídě, jelikož *„všechno jde vždycky říct učitelce“*.

Přestože odborná literatura udává přesné rozdělení sociálních pozic, je velmi složité vymezit pro každého žáka odpovídající pozici. Adriana se nachází na rozhraní dvou sociálních pozic (gama a omega). Laura, která do skupiny patří pouze občas, na rozdíl od Adriany, se zdá být v omega pozici (Šolc, 2011). Je nutno říci, že se nejvíce odmítavým jedincem, při výzkumu nebyl žádný posměch směřován na její osobu. Do gama pozice patří i Kamila. Tvoří triádu společně s Editou a Tamarou. Někdy je jimi odmítána, avšak třídou je kladně uznávanou spolužačkou.

V souvislosti se sociálními pozicemi je nutno zmínit sociální role, které byly pozorovatelné u některých žáků ve třídě. Po pozorování čtvrté třídy se lze nejpřesněji

shodnout s rozdělením, které uvádí ve své knize Šolc (2011). Vlastimil je tzv. třídní „Černý Mrak“. Často se staví do negace, odmítá pomoc od ostatních a zároveň neposkytuje návrhy na řešení úloh ve třídě (Šolc, 2011). Za „Sluníčko třídy“ lze označit Editu, která udržuje veselou náladu ve třídě a pomáhá ostatním. Je tzv. protipólem „Černého mraku“. Zvláštním postavením a zároveň šaškem se jeví Tobiáš. Neustále komentuje různé činnosti ve vyučování. V době pozorování ve třídě panovaly přátelské a pozitivní vztahy. Jak uvádí žákyně: „*my jsme tady taková dobrá parta*“.

Při konání praktické části jsem se shodla se závěry Doubka (2005), avšak ne zcela ve všem. Při vyučování, kdy žáci měli ke konci hodiny samostatně číst svou vlastní knihu, bylo vidět, koho čtení baví a koho ne. Konkrétně Viktor za daný čas přečetl téměř hodně stran. Rodiče Viktora doplnili, že jejich syn doma často čte a rád dostává nové knihy. Na druhou stranu bylo pozorovatelné, že Vlastimil, který se neustále pohyboval, pokládal knihu ze strany na stranu, přečetl stěží jednu stranu. Otakar stále nosí do školy hračku (auto), o přestávkách si s ním hraje v zadní části třídy. Šimon navštěvuje fotbalový kroužek a baví ho míčové sporty. Každý den nosí florbalový míček, se kterým si několik chlapců hraje ve třídě.

5 ZÁVĚR

Úkolem pedagoga je nejen vzdělávat, ale i vychovávat. Cílem bakalářské práce bylo teoreticky popsat oblast vztahů na základní škole, konkrétně ve čtvrté třídě a specifikovat, jak fungují.

V první části bylo nutné vymezit způsob chápání vztahů mezi žáky ve čtvrté třídě. Na základě odborné literatury jsou v teoretické části definovány pojmy patřící do sociologie - sociální skupina, interakce, pozice a role. V neposlední řadě nesmí chybět metodologie, která spojuje část teoretickou a praktickou. Podrobně popisuje způsob realizace výzkumné části, detailně vystihuje celkový průběh výzkumu.

Stěžejní částí je bezpochyby praktická část. Vztahy mezi žáky jsou velmi důležité pro fungování školní třídy. Žáci ve čtvrté třídě jsou velice snaživí a učenliví. Třídní učitel se snaží vést kolektiv dobrým směrem, značně žáky motivuje, spravedlivě řeší konflikty a v případě zájmu nabízí žákům konzultace či odbornou pomoc. Žáci mohou třídnímu učiteli důvěřovat. Během výzkumu se vztahy mezi žáky měnily. Došlo k přeskupení několika členů. Chvillemi se z dívčí triády stává dyáda, jelikož Edita a Tamara do své party Kamilu občas zařazují, někdy však nikoliv. Dle mého názoru bylo přeskupení prospěšné pro Lauru, která neměla téměř žádné kamarády a okrajově spadala do party pod vedením Vlastimila. Pomalu se začíná více kamarádit s Marikou. O přestávkách za ní pravidelně dochází, při seskupení žáků v zadní části třídy si opětovaně sedá vedle ní. Klima školní třídy především ovlivňují Otakar, Šimon a Tobiáš. Důležité je zmínit, že ve středním školním věku vznikají party genderově oddělené. Nicméně při menším počtu dívek ve zkoumané třídě vznikají i skupinky složené z chlapců a děvčat. Co se týče kritérií kamarádění, u žáků se v tomto věku značně odlišují. Chlapecké party mají poměrně více členů, než dívčí party. Chlapce spojují společné zájmy – hry, sbírání stejných předmětů, čtení knih s podobnou tematikou, navštěvování kroužků atp.

Pozornost je třeba věnovat diskusi, nacházející se na konci práce. V diskusi nasbírané data vysvětlují drtivou většinu souvislostí. Diskutovali jsme, jakým způsobem lze tyto výsledky prakticky využít. Výsledky jsou určeny pro učitele základní školy, jiné pedagogické pracovníky a také pro rodiče. Výslednou analýzu lze využít při praktické práci se školní třídou. Učitelům může pomoci při pochopení skupinové dynamiky, jelikož ji významně ovlivňují.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. BLÁHOVÁ, Romana (2008–2011). Společenské skupiny. *Třída – návod k použití*, 2009, B 1.3, s. 4-16. ISSN 1803-5612.
2. BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1996, s. 127. ISBN 80-7168-754-5.
3. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd.1. Praha: Argo, 2013, s. 1049. ISBN 728-80-257-0807-1.
4. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 184 s. ISBN 80-7178-635-7.
5. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, s. 280. ISBN 978-80-247-1168-3.
6. HRABAL, Vladimír. *Pedagogickopsychologická diagnostika žáka*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 199. ISBN 80-04-22149-1.
7. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 220. ISBN 978-80-7367-269-0.
8. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, s. 216. ISBN 978-80-7367-383-3.
9. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3., přepr. a dopl. Praha: Grada, 1998, s. 344. ISBN 80-7169-195-X.
10. NOVOTNÁ, Eliška. *Sociologie sociálních skupin*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 120. ISBN 978-80-247-2957-2.
11. PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. 1. až 8. třída "Žák v měnících se podmínkách současné školy". *Pražská skupina školní etnografie* [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://kps.pedf.cuni.cz/psse/index.php?p=4.trida>.
12. PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *Psychický vývoj dítěte: od 1. do 5. třídy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, 554 s. ISBN 80-246-0924-X.
13. PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, s. 208. ISBN 978-80-247-3470-5.
14. PROKOP, Jiří. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, s. 96. ISBN 80-7083-535-4.
15. REICHEL, Jiří. *Kapitoly systematické sociologie*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2008, s. 240. ISBN 978-80-247-2594-9.

16. SKUTIL, Martin, Blanka KŘOVÁČKOVÁ a Martina MANĚNOVÁ. *Psaní odborných textů a tvorba elektronických prezentací ve společenských vědách*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 38 s. ISBN 978-80-7435-503-5.
17. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 228 s. ISBN 80-85834-60-X.
18. ŠEĐOVÁ, Klára, Roman ŠVAŘÍČEK a Zuzana ŠALAMOUNOVÁ. *Komunikace ve školní třídě*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, 296 s. ISBN 978-80-262-0085-7.
19. ŠOLC, Petr. *Skupinová dynamika a práce se školní třídou*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011, s. 83. ISBN 978-80-7372-792-5.
20. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
21. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
22. VÝROST, Jozef a Ivan Slaměnik (ed.). *Aplikovaná sociální psychologie I. Člověk a sociální instituce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, s. 384. ISBN 80-7178-269-6.